

LANDSKAPSARKITEKTUR
TRÄDGÅRD VÄXTPRODUKTIONSVETENSKAP
Rapportserie

Landskapsobservatorier i Europa

- Organisationsformer och relevans för kulturarvet

**Ingrid Sarlöv-Herlin, Åsa Klintborg Ahlklo,
Anders Larsson, Anne-Lii Lindahl, Anna Petersson**

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Rapport 2019:6
ISBN 978-91-576-9618-2 (tryckt)
ISBN 978-91-576-9619-9 (elektronisk)
Alnarp 2019

LANDSKAPSARKITEKTUR
TRÄDGÅRD VÄXTPRODUKTIONSVETENSKAP
Rapportserie

Landskapsobservatorier i Europa

- Organisationsformer och relevans för kulturarvet

**Ingrid Sarlöv-Herlin, Åsa Klintborg Ahlko,
Anders Larsson, Anne-Lii Lindahl, Anna Petersson**

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Rapport 2019:6
ISBN 978-91-576-9618-2 (tryckt)
ISBN 978-91-576-9619-9 (elektronisk)
Alnarp 2019

Landskapsobservatorier i Europa – Organisationsformer och relevans för kulturarvet

Ingrid Sarlöv-Herlin	Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, ingrid.sarlov-herlin@slu.se
Åsa Klintborg Ahlklo	Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, asa.ahlklo@slu.se
Anders Larsson	Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, anders.larsson@slu.se
Anne-Lii Lindahl	Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, anne.lii.lindahl@slu.se
Anna Petersson	Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, anna.petersson@slu.se
Språkgranskare:	Anne-Lii Lindahl, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Omslagsbild:	Tudela-Culip restaureringsprojekt vid Cap de Creus, Katalonien. Foto: Ingrid Sarlöv Herlin
Utgivningsort:	Alnarp
Utgivningsår:	2019
Omslagsbild:	Tudela-Culip restaureringsprojekt vid Cap de Creus, Katalonien. Foto: Ingrid Sarlöv Herlin
ISBN:	978-91-576-9618-2 (tryckt) 978-91-576-9619-9 (elektronisk)
Elektronisk publicering:	https://pub.epsilon.slu.se
Bibliografisk referens:	Ingrid Sarlöv-Herlin, Åsa Klintborg Ahlklo, Anders Larsson, Anne-Lii Lindahl, Anna Petersson (2019). <i>Landskapsobservatorier i Europa - Organisationsformer och relevans för kulturarvet</i> . Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
Nyckelord:	Landskapsobservatorium, Europeiska landskapskonventionen, ELC

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Innehåll

Sammanfattning	1
Inledning	1
Bakgrund	1
Syftet med denna rapport – övergripande och detaljerade frågor.....	2
Metoder och bakgrundsmaterial	2
Vad är landskapsobservatorier och varför behövs de?	3
De svenska kulturmiljömålen	3
FNs globala hållbarhetsmål, Agenda 2030 och de svenska miljömålen ..	3
Utgångsläget för landskapsobservatorier i Europa	4
En mångfald av olika angreppssätt	5
Landskapsobservatorier i Europa; nya och närbesläktade initiativ	6
Finland	6
Nederländerna	7
Portugal.....	7
Schweiz.....	7
Närbesläktade initiativ i Storbritannien	7
Gräsrotsinitierade eller toppstyrda landskapsobservatorier?	10
Bottom up initiativ som kombineras med medborgardeltagande. De lokala landskapsobservatorierna i Piemonteregionen.....	11
Finansiering.....	11
Syfte	11
Datainsamling.....	11
Metodens ändamålsenlighet.....	11
Top-down initierade initiativ som kombineras med medborgardeltagande; landskapsobservatoriet i Katalonien.....	13
Initiativ och finansiering	13
Syftet	13
Datainsamling.....	13
Metodens ändamålsenlighet.....	14
Top-down initierade initiativ som kombineras med vara tekniska och vetenskapliga, rådgivande och ledande - Italienska regionala landskapsobservatorier samt Atlas du Paysage i Frankrike.....	14
Initiativ och finansiering	14
Syften	14
Datainsamling och observationer	15
Metodernas ändamålsenlighet	15
Jämförelser mellan det katalanska landskapsobservatoriet och situationen i Sverige	16
Avslutande tankar och slutsatser	17
Referenser.....	1
Bilaga 1.....	3

Sammanfattning

Vid landskapsobservatorier sker verksamheter för att förmedla kunskaper om landskapet, att öka medvetandet om landskapets värden och bevaka landskapsförändringar. Landskapsobservatorier drivs ofta i samverkan mellan regionala eller lokala myndigheter, frivilligorganisationer och akademiska institutioner. I denna rapport beskrivs olika organisationsformer och metoder för landskapsobservatorier i Europa, på olika nivåer. Även några besläktade organisationer för att studera landskapsförändringar tas upp. Landskapet är enligt landskapskonventionens innebörd en mötesplats och arena där hållbar utveckling kan ske. Det är en plats där lärande och engagemang kan skapas om kulturarv och naturvärden, för t.ex. barns utveckling och lärande, och där integration kan ske. Landskapsobservatorier verkar för att detta skall kunna bli möjligt.

Inledning

Den europeiska landskapskonventionen (ELC), som färdigställdes i Florens år 2000, är den "första internationella överenskommelsen som helt och hållet berör alla dimensioner av det europeiska landskapet" (Europarådet, 2000). Bland de viktigaste syftena med den Europeiska Landskapskonventionen är att öka demokratiseringen i beslut som rör landskapet, att lägga märke till landskapsförändringar och att sprida medvetande om landskapet. I flera Europeiska länder som anslutit sig till ELC har regionala och lokala landskapsobservatorier bildats i detta syfte. Idéer och tillvägagångssätt för bildandet av landskapsobservatorier förmedlas av Europeiska nätverk, som också ordnat ett flertal konferenser och workshops om ämnet under det senaste decenniet. Landskapsobservatoriet i Katalonien, Spanien, Observatori del Paysatge, används ofta som en förebild och inspirationskälla för andra som det mest utvecklade och omfattande landskapsobservatoriet i fråga om resurser, organisation och aktiviteter. I denna rapport redovisas en sammanställning och beskrivning av kända tillämpningar av landskapsobservatorier i Europa, på statliga, regionala och lokala nivåer. Vi ger exempel på olika kategorier av landskapsobservatorier gällande organisationsformer, och diskuterar hur dessa kan tillämpas i Sverige

Bakgrund

Europeiska landskapskonventionen (ELC) har tagits fram av Europarådet, den mellanstatliga europeiska samarbetsorganisationen med 47 medlemsstater som bildades 1949 för att verka för en demokratisk utveckling i Europa. Europarådets arbete (som är fristående från EU) för att främja demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstaten, ger bakgrunden till landskapskonventionen. Denna lyfter fram människors rätt till kunskap om och möjligheter till inflytande över sina landskap. ELC innebär också att de länder som ansluter sig åtar sig bland annat att:

- öka medvetenheten i det civila samhället, organisationer och myndigheter om landskapens värde, dess roll och om dess förändringar
- främja utbildning för specialister, kurser på skolor och universitet som tar upp landskapets värden och skydd, förvaltning och planering
- kartlägga landskap, analysera landskapens särdrag och krafter och påtryckningar som omvandlar dem, att lägga märke till förändringar, att värdera landskap, och ta hänsyn till de särskilda värden som berörda parter och befolkningen tillskriver dem (Europarådet, 2000).

Sverige undertecknade ELC 2001, och ratificerade den i januari 2011. Därefter trädde ELC i kraft i Sverige i maj 2011. I och med detta anslöt man sig till landskapskonventionens definition av landskap som "ett område som uppfattas av människor, vars karaktär är resultatet av handling och interaktion av naturliga och/eller mänskliga faktorer" (Europarådet, 2000). Enligt ELC är

landskapet samtidigt något som upplevs subjektivt samt en fysisk miljö. Den tar särskilt fasta på landskapet som en resurs för individen och för det sociala välbefinnandet, och som bidrar till människors livskvalitet och en gynnsam samhällsekonomi. Konventionen har utarbetats av Europarådet efter samarbete mellan, bland andra, en rad kulturmiljöorganisationer, naturvårdsorganisationer och organisationer som arbetar för lokal demokrati. Landskapets förändringar kan mätas och ske med olika måttstockar. Det kan handla om fysiska förändringar, men också om förändringar av människors uppfattningar och värderingar, känslor, minnen, associationer, litteratur, religionsuttryck, landskapsidentitet eller andra immateriella och subjektiva egenskaper kopplade till landskapet. Landskapskonventionen skiljer sig därför stort från de miljödirektiv som tas fram av Europeiska Unionen, där miljöövervakning innebär objektiv vetenskaplig mätning och kartering av kvantifierbara värden.

Det är medlemsstaternas nationella regeringar som själva skall utveckla sina egna metoder för att genomföra ELC. I de särskilda rekommendationer som utarbetats för att implementera landskapskonventionen (Europarådet, 2008), nämns såväl lagstiftning och policyhandlingar samt frivilligt genomförande med hjälp av olika intressenter och intresseorganisationer som medel för att planera och förvalta landskapet.

Syftet med denna rapport – övergripande och detaljerade frågor

Syftet med denna rapport är att tillgodose Riksantikvarieämbetets (RAÄ) behov av underlag till en utvärdering av kulturmiljöarbetet i miljömålssystemet. Kartläggningen av olika tillämpningar av landskapsobservatorier ska kunna bidra med idéer och inspiration till hur framtida system kan utformas, för att följa utvecklingen i landskapet och kulturmiljön i Sverige. Det gäller inte minst utformningen av indikatorer och hur försörjningen av data kan ordnas. I uppdraget från RAÄ ryms att undersöka erfarenheter och exempel från olika europeiska länder, av löpande observationer av landskapet, med utgångspunkt från flera övergripande frågor.

Kan landskapsobservatorier ha en roll för att uppnå de globala hållbarhetsmålen Agenda 2030? Kan man utläsa något om för- och nackdelar för olika former av landskapsobservationer enligt initiativtagarna i de olika länderna?

Kan landskapsobservationer användas i markanvändningsplanering och i det statliga, regionala och kommunala landskaps- och kulturmiljöarbetet i Sverige? Kan landskapsobservatorier bidra till sociala aspekter av hållbarhet?

Vi går här igenom olika landskapsobservatoriernas olika syften och uppgifter, och beskriver nya och etablerade landskapsobservatorier i Europa, samt även en del närbesläktade initiativ. I en fördjupning går vi också igenom olika typsituationer av landskapsobservatorier enligt diagrammet på sidan 13, med avseende på nedanstående frågor som skickades med uppdraget

- Vem har tagit initiativ till och finansierar landskapsobservatoriet, och med vilka former av finansiella resurser?
- Vad är det uttalade syftet med olika typer av landskapsobservatorier?
- Hur arbetar man och hur är insamlingen av data och observationer utformad och praktiskt organiserad?
- Finns det exempel där metodens ändamålsenlighet har bedömts eller utvärderats?

Vårt utgångsläge var att vi skulle beskriva företeelsen landskapsobservatorier i första hand, men har kommit fram till att en del av det som efterfrågas, är kunskap om landskapsobservationer. Vi har därför försökt belysa båda fenomenen.

Metoder och bakgrundsmaterial

Författandet av detta arbete har som stöd ett långsiktigt engagemang i arbetet med implementeringen av ELC, deltagande i Europeiska konferenser samt personliga nätverk med forskare, tjänstemän och representanter från olika organisationer som arbetar med landskapsobservatorier. Ett särskilt användbart källmaterial är den grundliga översikt av Europeiska landskapsobservatorier som genomfördes av Landscape Observatory Documentation (LOD), baserat vid Politecnico di Torino och Universitetet i Torino, maj-

november 2015 (Cassatella & Larcher, 2017). Detta projekt har gjort stora insatser för att koppla ihop olika involverade forskare, tjänstemän, medborgare etc., för att utbyta information och att främja gemensamma initiativ som konferenser och workshops. LOD's kartläggning har bidragit med väsentlig information till denna rapport. Vi har också använt oss av akademiska och andra artiklar, bokkapitel och rapporter, samt information från europeiska nätverk, Europarådets texter och handböcker, deltagande i symposier och konferenser samt muntliga källor (t.ex. vid en studieresa till Katalonien i maj 2018, med intervjuer av ledande funktionärer vid landskapsobservatoriet i Katalonien, och en tidigare genomförd studieresa till lokala italienska landskapsobservatorier i Piemonte 2012).

Delar av författargruppen deltog också i ett seminarium som hölls i april 2018 vid Da Capo i Mariestad, i samverkan med Västarvet och Göteborgs universitet med syfte att driva frågan om bildandet av ett landskapsobservatorium för Västra Götaland. Författarna är också engagerade i en parallell studie av att revitalisera det skånska landskapsobservatoriet. Redogörelsen för det franska arbetet med landskapsatlas är till stor del hämtat ur kapitlet "Atlas du Paysage" av Le Dû-Blayo, 2018 (i Fairclough med flera, 2018 s. 143–153). I det hela har källmaterialet varit spritt, i regel skrivet på det aktuella nationella språket för respektive landskapsobservatorium, framför allt italienska, franska och spanska, varför förbehåll finns för eventuella översättningsfel.

Vad är landskapsobservatorier och varför behövs de?

Den Europeiska landskapskonventionen kom till som en reaktion på de många negativa drivkrafter som påverkar dagens landskap, och som började uppmärksammas under 1990 talet tillsammans med en insikt om behovet av en sektorsöverbyggande landskapspolitik, som också bygger på medborgares rätt till information och rätt att delta i beslutsprocesser om landskapet. Det finns ett nära idémässigt släktskap mellan t.ex. Aarhus-konvention om åtgärder för allmänhetens deltagande i utarbetandet av planer som gäller miljön och Europarådets Faro-konvention om kulturarvets värde för samhället. Ett effektivt och ändamålsenligt arbete inom landskapskydd, förvaltning och planering enligt landskapskonventionens innebörd kräver "en kontinuerlig observation och att det finns tillgängliga forum för utbyte av information genom observatorier, centra eller institut för landskap" (Dejeant-Pons, 2017) Ett av landskapskonventionens fundament är att integrera natur- och kulturarvsperspektiv (inklusive sociala aspekter), samt att arbeta för ett helhetsmässigt perspektiv som hanterar hela landskapet och inte olika beståndsdelar var för sig.

De svenska kulturmiljömålen

Målen för det statliga kulturmiljöarbetet är att främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser, och
- en helhetsyn på förvaltningen som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen (Regeringskansliet, 2017).

FN:s globala hållbarhetsmål, Agenda 2030 och de svenska miljömålen

Med dagens fokus på FN:s globala hållbarhetsmål och Agenda 2030 så finns det anledning att belysa landskapsförändringar och landskapsfrågor ur ett större globalt perspektiv med hänsyn till de olika dimensionerna av hållbar utveckling; kulturella, ekonomiska, sociala och miljömässiga. FN:s globala hållbarhetsmål är framtagna för kunna stötta och varandra istället för att vara stuprörsmål. Tanken är att man skall kunna arbeta med alla mål parallellt och därför stegvis uppnå dessa till 2030. Målen är generellt skrivna och det är upp till användarna att anpassa dem utifrån den skala och det perspektiv som en har rådighet över. Ett flertal av de globala hållbarhetsmålen kan särskilt lyftas fram där kopplingen till ELC är extra tydlig;

4. God utbildning för alla – alla har rätt till kunskap kring sina landskap, dess historia, dess kulturarv och hur de bäst nyttjar dem.
10. Minskad ojämlikhet – alla ska ges möjlighet att utnyttja sitt vardagslandskap oavsett var i landet den bor.

11. Hållbara städer och samhällen – alla landskap bör ses som delar av sitt sammanhang.
12. Hållbar konsumtion och produktion – landskapet bör nyttjas utifrån sina förutsättningar och samtidigt försörja folket med livsmedel och arbete.
14. Hav och marina miljöer- dessa miljöer omfattas i lika hög grad av landskapskonventionen som landområden.
15. Ekosystem och biologisk mångfald – är avhängiga av landskapets struktur, funktion och processer och samhällets och brukares planering och förvaltning av dessa
16. Fredliga och inkluderande samhällen – transparenta institutioner med långsiktiga ambitioner.
17. Genomförande och globalt partnerskap – för att målen ska uppfyllas och landskapet nyttjas hållbart krävs goda former för samarbete

Också de 16 svenska miljö kvalitetsmålen har klara, om än inte specifikt uttalade, kopplingar till landskapet. Särskild bäring på det fysiska eller upplevda landskapet är de miljö kvalitetsmål som handlar om; "Levande sjöar och vattendrag"; "Grundvatten av god kvalitet"; "Hav i balans samt levande kust och skärgård"; "Myllrande våtmarker"; "Levande skogar"; "Ett rikt odlingslandskap"; "Storslagen fjällmiljö"; "God bebyggd miljö"; samt "Ett rikt växt- och djurliv". Men även flera av de övriga miljö kvalitetsmålen har på något sätt ett samband med företeelser och åtgärder som påverkar landskapet i någon skala. Det är få mänskliga aktiviteter som berör vår yttre miljö som inte påverkar landskapet.

Utgångsläget för landskapsobservatorier i Europa

Europarådets vägledning "Recommendation on the Guidelines for the implementation of the European Landscape Convention" (Europarådet, 2008) beskriver ingående vad som förväntas av landskapsobservatorer, och hur de bör organiseras.

"Alla åtgärder som vidtas för att definiera, genomföra och övervaka landskapspolitiken bör föregås och åtföljas av förfaranden för deltagande av allmänheten och andra relevanta intressenter i syfte att göra det möjligt för dem att spela en aktiv roll vid utformning, genomförande och övervakning av målsättningar för landskapsmål " (Europarådet, 2008)

"Arrangemang kan också med fördel göras för nationella, regionala och lokala organ av rådgivande och vägledande karaktär för att ge stöd till ovan nämnda tekniska och administrativa tjänster (landskapsobservatorier, landskapsråd, landskapscentra och institut etc.) Dessa organ skulle kunna bestå av företrädare för de administrativa myndigheterna, de vetenskapliga och professionella samhällena som berörs av landskapsfrågor, samt olika föreningar. De kan ha många olika roller, varav vissa kan vara att övervaka landskapsförändringar och understödja insamling av landskapsinformation och utbyte av informations- och studieprotokoll mellan stater och lokalsamhällen. Detta kan utgöra underlag så att landskapsfrågor bättre kan integreras i planering genom samråd mellan myndigheter på olika nivåer; t.ex. kommunala och regionala, och mellan andra intressenter och sektorer" (Europarådet, 2008).

Landskapsobservatorier kan vara drivande i övervakning av landskapsförändringar, genom att t.ex. initiera insamling, framställning och utbyte av information om landskapet. De kan också tillhandahålla information för invånare, forskning och utbildningar om beslutsprocesser mellan stat och lokalsamhällen som berör landskapet (Europarådet, 2008).

Landskapsinformation, eller *landskapsobservationer*, kan innebära fristående data utifrån ett visst tema eller som en del av en mer omfattande insamling på olika nivåer och ge möjligheter till löpande utbyte, ledning och planering, för allmänhetens deltagande och genomförande på olika nivåer.

Uppgifter som kan utföras inom ett Landskapsobservatorium kan innefatta;

- Att ta fram beskrivningar av landskapets tillstånd vid en viss tidpunkt
- Att ta fram indikatorer för observation av landskapsförändringar och genomföra sådana observationer
- Att samla in och utbyta information om landskapspolitik och erfarenheter från skydd, förvaltning och planering

- Att utarbeta kvantitativa och kvalitativa indikatorer för att bedöma verkan av landskapspolitik
- Att sammanställa och använda historiska dokument som kan ge kunskaper om hur de berörda landskapen har utvecklats (arkivmaterial, text, fotografier etc.)
- Att tillhandahållande av landskapsdata som leder till en förståelse för trender och prognoser eller framåtblickande (Europarådet, 2008)

En italiensk forskargrupp beskriver mer detaljerat den roll och de ansvarsområden som landskapsobservatorier kan ha i arbetet med landskapspolitik (Gambino med flera, 2013).

- Hållbar utveckling (miljömässig, social och ekonomisk)
- Kulturarv som representerar både "gemensamma nyttigheter" för lokalsamhällen och är globalt angelägna, till exempel världsarvsområden som erkänts av UNESCO.
- Naturvärden som i en europeisk kontext hänger nära samman med kulturarvet. Exempel är att områden som klassificeras som "skyddade" enligt kriterier som fastställts av IUCN (1994), som enligt ELC måste ses som en integrerad del av landskapsvärdet för ett helt område.
- Regional styrning och planering, som i det europeiska sammanhanget inbegriper mer eller mindre komplexa institutionella strukturer, rättsliga ramar, administrativa riktlinjer, offentligt reglering och kontroll (Gambino med flera, 2013).

Den italienska forskargruppen betonar också den roll som landskapsobservatorierna kan ha för att stötta implementering av landskapspolicy, för att sprida kunskap och för social kommunikation. I det katalanska landskapsobservatoriet betonar man behovet av mötesplatser, där expertkunskap kan blandas med allmänhetens kunskap om platser och landskap vid en plattform där forskare, tekniker, administratörer och medborgare kan mötas. Den italienska forskargruppen understryker att data inte alltid är jämförbara, eller kan anses vara helt neutrala och objektiva. Detta gäller uppgifter som tillhandahålls av olika sektorerna (biodiversitet, miljö kvalitet, kvalitén hos bebyggd miljö och urbant liv, materiella och immateriella kulturvärden, estetiska värden, etc.) (Gambino med flera, 2013).

En mångfald av olika angreppssätt

De organisationer i olika Europeiska länder som använder sig av namnet Landskapsobservatorium representerar en stor mångfald, från ovanifrån styrda till gräsrotsdrivna, och kan verka på olika nivåer, från lokalt till regionalt, nationellt, över nationsgränser eller som delar av nätverk med bas i olika nationer. Områden som täcks in av landskapsobservatoriernas verksamheter kan också vara mycket olika vad det gäller storlek, naturgiven och kulturell karaktär, tillgång till kunskap och dokumentation i området, eller vilka planeringsinstrument och lagar som gäller i områdena. Därför kan landskapsobservatorier sträcka sig över olika skalnivåer och sektorer. De kan beröra aktiviteter som andra institutioner ansvarar för inom samma områden (lokala administrationer, universitet, forskningscentra etc.). Landskapsobservatorier behöver därför ha en interaktiv och integrerande roll (Gambino med flera, 2013).

Namnet Landskapsobservatorium är inte standardiserat eller skyddat. Vid Europarådets återkommande konferenser om implementeringen av ELC har det förts en livlig diskussion mellan representanter från Europarådets medlemsstater, där vissa propagerar starkt för en utveckling mot standardiserade, nationellt initierade landskapsobservatorier. Andra menar att gräsrotsdrivna, icke standardiserande medborgarinitiativ som arbetar med hänsyn till regionala eller lo-kala förutsättningar är viktigare för genomförandet av ELC. Genomförandet växlar alltså i hög grad mellan olika landskapsobservatorier i Europa. I flera av de exempel som här kommer att beskrivas, ligger tyngdpunkten inte alltid på att dokumentera och samla in landskapsinformation på ett övergripande eller systematiskt sätt. Ytterligare uppgifter (som lokala landskapsobservatorier ofta arbetar med) kan vara att göra landskapskvaliteterna inom ett område känt, att specifikt arbeta med medvetandegörande om landskapet för olika grupper, t.ex. barn och ungdomar, eller vara en plattform för lokalt engagemang. Sådana intressefrågor kan t.ex. innebära att driva på att ett område blir utnämnt till Unescos världsarv, som i Piemonte, Italien.

Europeiska landskapsobservatorier har det gemensamt att de förhåller sig till den Europeiska landskapskonventionens kontext (snarare än en EU kontext) och ser sig ha som uppgift att implementera konventionen. De ansluter sig som regel till Europarådets definition som "ett område som det uppfattas av människan, och som är resultatet av en samverkan mellan naturliga och kulturella processer" och ser medborgarnas deltagande som betydelsefull.

Det finns också ett växande antal initiativ för övervakning och registrering av miljön, inklusive kulturmiljön, som också bygger på medborgarengagemang och brukarmedverkan, (s.k. citizen science, crowd sourcing). Denna typ av miljöövervakning eller landskapsobservationer, t.ex. den svenska Artdataportalen är inte liktydigt med landskapsobservatorier. Landskapsobservatorier representerar en helhetssyn på landskapet i ett tydligt definierat geografiskt område, som administrativt kan sammanfalla med en region eller kommun, eller ett område med en egen kulturellt präglad identitet som t.ex. "Österlen". En portal som Artdataportalen kan däremot fokusera på ett särskilt intresse eller fråga och kan innebära punktvisa observationer, till exempel på en nationell skala utan särskilt intresse för platsegenskaper. Ett landskapsobservatorium sysslar ofta med att göra landskapsobservationer.

De italienska forskarna Claudia Cassatella och Fredrica Larcher, som arbetat ingående med översikter av Europeiska landskapsobservatorier, har inom det s.k. LOD-projektet (Landscape Observatory Dokumentation) tagit fram kriterier på vad landskapsobservatorier förväntas vara, enligt det sammanhang som stöder implementeringen av den Europeiska landskapskonventionen. Landskapsobservatorier förväntas vara platsbaserade (place based), bygga på människors delaktighet (people based), ha observation och övervakning som sina viktigaste funktioner och de bör hänvisa sin verksamhet till ELC (Cassatella och Larcher, 2017). De viktigaste syftena för europeiska landskapsobservatorier bör vara att ta fram dokumentation för landskapsbedömning och övervakning; att ta fram underlag för "policy making", rådgivning och vägledning; att ta fram underlag för brukardeltagande, att kunna utgöra ett forum eller ha hand andra uppgifter (Cassatella & Larcher, 2017).

Cassatella & Larcher presenterar också kriterier för vad ett landskapsobservatorium inte är; det är inte en enskild hemsida, en enskild databas, ett enskilt forskningscenter, en enskild myndighet, eller en vetenskaplig kommitté (2017). Vid författandet av denna rapport stöder vi denna analys och menar att det är viktigt att när vi skall använda oss av ordet landskapsobservatorium i Sverige så bör man ta sin utgångspunkt i ELC's Europeiska kontext – därför att vi i Sverige har åtagit oss att följa den.

Landskapsobservatorier i Europa; nya och närbesläktade initiativ

Enligt en inventering av LOD fanns det 2015 ca 60 initiativ som kallar sig landskapsobservatorier i Europa (se tabell bilaga ett). Av dessa återfanns en majoritet (27 st.) som lokala landskapsobservatorier i Italien och 13 regionala landskapsobservatorier i Italien. Tre landskapsobservatorier fanns i Spanien enligt listan (Katalonien, Kanarieöarna och Andalusien). De franska initiativen Atlas de paysages respektive Observatoire photographique des paysages som verkar regionalt i Frankrike uppgår till 13 stycken, varav ett är ett gränsöverskridande observatorium tillsammans med belgiska Vallonien. I Storbritannien fanns 2015 karterat endast ett initiativ (Cornwall) som då kallade sig landskapsobservatorium (Cassatella och Larcher, 2017), men som idag inte längre tycks ha fokus på den uppgiften. Tre nya observatorier i Nederländerna, Finland samt Portugal som kommit till senare beskrivs nedan, samt ett relativt okänt landskapsobservatorium i Schweiz. Initiativ med nära släktskap till landskapsobservatorier beskrivs också nedan.

Finland

I Finland har ett flertal statliga, akademiska institutioner och civila organisationer tillsammans på senaste tiden skapat ett konsortium för att tillsammans undersöka hur ett Finskt landskapsobservatorium kan byggas upp. I konsortiet ingår Miljöministeriet, Musieverket, Finlands miljöcentral (SYKE), naturresursinstitutet (LUKE), universiteten i Helsinki, Jyväskylä, och Turku, Aalto University, den finska organisationen för landskapsarkitekter (MARK) samt "the Finnish Society for Cultural Environment Studies". Detta konsortium är det första samarbetet

mellan landskaps-förvaltning och forskning i Finland och har bildats efter en rad nationella och internationella seminarier som hållits vid Aalto University. Idén om att skapa ett finskt landskapsobservatorium bygger på ELC och följer rekommendationerna från Europarådets ministerkommitté om landskapsobservatorier strategiska roller och uppgifter. Det finska landskapsobservatoriet förväntas bidra till bättre kunskaper om det inhemska landskapet, såväl områden av högsta skyddsklass som vardagslandskapet, och förväntas stötta genomförandet av andra relaterade strategier som t.ex. kulturmiljöstrategin och den nationella strategin för hållbar utveckling. Arbetet är framöver att man gemensamt försöker sätta upp mål, struktur och institutionella ramar för det som går, med målet är att skapa en effektiv, inkluderande och användbar plattform (Aalto University, 2017)

Nederländerna

Också i Nederländerna pågår uppbyggandet av ett nytt nationellt landskapsobservatorium, efter initiativ från organisationen LandschappenNL. Man vill med detta sätta mer fokus på hur landskapet behandlas i politiken. LandschappenNL vill också försöka tillskapa fler resurser för att skydda och förbättra utvecklingen av landskapets kvalitet, som anses bli alltmer eftersatt idag. Ett centralt mål för det nederländska landskapsobservatoriet är att samla in data för att övervaka landskapsförändringar. Man vill också öka medvetenheten om landskapet och skapa nytt intresse bland invånare, yrkesverksamma, politiker och tjänstemän. Principerna och målen för ELC utger grunden för arbetet. Flera olika nederländska partners, som på olika sätt är engagerade i bevarande och förbättring av landskap, natur- och kulturarv, samverkar. Dessa inkluderar forskningsinriktade institut och organisationer som är verksamma inom landskapsförvaltning och utveckling (van Herwaarden, 2017). Det anses också vara nödvändigt med Europeisk samverkan mellan och om landskapsobservatorier, vilket sker framför allt i samarbete med de två Europeiska frivilligorganisationerna CIVILSCAPE och UNISCAPE. Båda dessa nationella initiativ bygger alltså på stora övergripande grepp för att förankra idén brett om landskapsobservatorium i det egna landets ELC kontext.

Portugal

I Portugal har Landscape Observatory of the Local Protected Area of the Serras do Socorro e Archeira (PPLSSA) tillkommit som ett nytt landskapsobservatorium, med en omfattning som sammanfaller med ett lokalt skyddat område, vilket liknar de engelska nationalparkerna som involverar och engagerar lokala intressenter. Också förvaltningen av landskapsobservatoriet tycks vara liktydigt med det skyddade områdets förvaltning. Även detta bygger på riktlinjerna för ELC, det vill säga att främja landskapets skydd, förvaltning och planering, baserat på deltagande och lokal medverkan. PPLSSA regleras av egna regler och betonar mångfalden av naturhistoriska-, kulturella- rekreations- och landskapsmässiga värden. Beskrivningen inkluderar också lokal gastronomi som ett landskapskopplat tema, något som inte sällan återkommer i europeiska landskapsobservatorier. I PPLSSA kombineras till exempel försäljning av lokala produkter med ett informationscenter för allmänheten om landskapet. Denna form av landskaps-observatorium är alltså av en motsatt karaktär till de nationella och handlar om att övervaka, utveckla och förmedla ett lokalt område (Oliviera, med flera 2017).

Schweiz

I Schweiz sker omfattande övervakning som syftar till hållbar utveckling och målinriktad landskapsförvaltning. I samarbete med Federal Office for the Environment (FOEN) har The Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research (WSL) utvecklat Landscape Monitoring Switzerland (LABES) som arbetar med indikatorer för att registrera och observera de fysiska och uppfattade egenskaperna hos landskap. Programmet mäter landskapsutveckling med hjälp av indikatorer som innehåller både det fysiska landskapet och det uppfattade landskapet. Indikatorerna kartläggs periodiskt. Verksamheten erhåller vetenskapligt stöd för detta program och utvecklar indikatorerna kontinuerligt. Fysiska aspekter, som utveckling av skogsarealer och ljusföreningar, kan analyseras med hjälp av fjärranalys. Sociologiska metoder används för att studera landskapsuppfattning. Under 2011 genomförde LABES en representativ undersökning av den schweiziska befolkningen i samarbete med Federal Office for the Environment (FOEN). Institutet refererar till ELC men tycks huvudsakligen vara ett uppifrån styrt landskapsforskningsinstitut (Landscape, 2018).

Närbesläktade initiativ i Storbritannien

I Storbritannien finns karterat av LOD endast ett initiativ som tidigare kallade sig landskapsobservatorium (Cassatella och Larcher, 2017) (men som idag mest tycks vara en regional plattform i Cornwall för att implementera ELC genom landskapskaraktärisering). I övrigt

lyser begreppet landskapsobservatorium med sin frånvaro i Storbritannien, trots att landet under ett par decennier var ledande i, och en föregångare till implementeringen av, ELC (Sarlöv Herlin, 2012). I England och Skottland utvecklades under 90- och 00-talen metoden för karakterisering av landskapet, LCA (Landscape Character Assessment). Dessa baserades från början på s.k. National Character Areas, men utvecklades av landskapskonsulter med mer förfinade metoder, som tog in ett bredare spektrum av aspekter. Detta skedde på uppdrag av flera olika myndigheter (till följd av namnbyten och omorganisationer). Så småningom har det skett en landstäckande kartering av det engelska och skotska landskapets karaktärer, liknande det katalanska landskapsobservatoriets "Landscape catalogues" (som i sin tur bygger på den brittiska metoden) (Sarlöv Herlin, 2017; Fairclough med flera, 2018). Metoden går att skala om mellan olika nivåer, från lokalt till nationellt.

Den parallella metoden HLC Historic Landscape Characterisation som utvecklats av dåvarande English Heritage (numera Historic England) och genomförts över hela England, samt en närbesläktad metod i Skottland, fokuserar på kartering av landskapets tidsdjup och den historiska läsbarheten. Dessa båda metoder har fått stort genomslag internationellt och används nu i många olika länder och regioner i Europa och i resten av världen, inklusive i Sverige (Fairclough med flera, 2018; Sarlöv Herlin med flera, 2018). LCA och HLC metoderna används inte sällan tillsammans för att komplettera varandra. De används som planeringsunderlag i syfte att beskriva en helhetsbild av landskapets nutida respektive historiska karaktär och är, om metoden används återupprepat, ett sätt att kartera landskapsförändringar inom ett givet område. Vid utvecklingen av HCL var man inte så angelägen att standardisera metoden mellan olika utförande County Councils (motsvarande länsnivå), eftersom man menade att man då missade en viktig succession av metoden. Framförallt HCL metoden som bygger på studier av historiska kartor, används också i urbana miljöer, (t.ex. London) som ett välgrundat sätt att åskådliggöra stadslandskapets historiska utveckling, som kunskapsunderlag i planeringen.

Förvaltningarna av de Brittiska nationalparkerna, samt de områden i England och Wales som kallas Areas of Outstanding Natural Beauty (AONB) använder sig av de båda metoderna LCA och HCL, och har en komplex organisation för att kunna samverka och samråda med många olika intressenter som påminner till viss del om landskapsobservatorier (Sarlöv Herlin, 2012).

Ett annat projekt som också startats upp vid dåvarande English Heritage är Englands Historic Seascapes, vilken även omfattar en karakterisering av de marina landskapen, Historic Seascape Characterisation (HSC). Målet har varit att skapa en engelsk nationell databas över den historiska karaktären hos kust- och havsområden med lång påverkan från fiske, sjöfart och försvar, och som upplever ett tryck från dagens olje- och gasindustri samt från vindkraftsutbyggnad till havs. En sådan metod kan användas vid till exempel strategiska miljöbedömningar. En kartering av kust- och havslandskapet beskrivs som en utmaning eftersom kartering av havet måste omfatta alla vattennivåer, och eftersom hav och kust kan inrymma viktiga platser och områden som inte är visuellt tydliga på samma sätt som på land utan bygger på människors kunskap, till exempel om platser där man håller minnesceremonier och lägger kransar efter skeppsolucky och sjöslag. Vid English Heritage har det också byggts upp ett omfattande arbete med kopplingar till Historic Landscape Characterisation som inriktar sig på historiska byggnader, till exempel studier om traditionell lantbruksbebyggelse som är en viktig del av landskapskaraktären och den lokala identiteten på landsbygden (Sarlöv Herlin, 2012 s.217).

Det finns också exempel på hur engelska myndigheter och organisationer arbetar för att ta fram interaktiva landskapsobservationer. I staden Lincoln har ett särskilt partnerskapsinitiativ, Townscape Heritage Initiative (THI), i samarbete med English Heritage dokumenterat och karterat stadslandskapets historiska karaktär inom projektet Heritage Connect. Resultatet är bland annat en interaktiv webbplats som ingående dokumenterat och karterat den historiska karaktären hos olika stadsdelar, och där allmänheten kan kommentera och lägga till sina tankar om och minnen av de olika platserna i ett webbaserat formulär. Denna metod illustrerar innebörden i landskaps-konventionen om att synliggöra landskapet och ta fasta på människors upplevelser (Ur Sarlöv Herlin, 2012 s.217).

Andra metoder för landskapsobservationer i England idag bygger på att kombinera nationella karteringar and lokalt engagemang, genom allmänhetens insamlingar av data som grund till ekologisk planering. Detta sker till exempel vid myndigheten Natural England där man bjuder in allmänheten att webbaserat kartera värden som handlar om landskapet. Detta sker till exempel genom så kallade Public Participatory GIS för att rumsligt kartera vad människor värderar i

landskapet, när det inträffar till exempel kustnära landskapsförändringar, att kartera sin särskilda "platser" eller att placera virtuella nålar (pins) vid platser som man särskilt värderar kulturellt; t.ex. tysta och lugna områden; områden för utomhusrekreation, områden för lokal historia, kulturarv och lärande; områden för skönhet och inspiration; områden för natur och upplevelse av djur och växter. Dessa karteringar kan sedan användas till analyser mellan till exempel kulturella ekosystemtjänster och olika markanvändningstyper, eller att ta fram kartor med så kallade "hot spots" för att vägleda rumslig planering. Denna typ av observationer kan med fördel införlivas i landskapsobservatoriets verksamheter, och kan enkelt ackumuleras upp på nationell nivå för att undersöka nationella trender (Bolton, 2017).

Vid myndigheten Natural Resources i Wales har man utvecklat och underhåller LANDMAP, en multidatabas knuten till rådgivning och planering, där landskapets egenskaper (utifrån olika aspekter), kvaliteter och drivkrafter registreras och värderas. I Sverige skulle detta kanske kunna motsvaras av att det på länsstyrelsenivå skulle finnas en samlad portal för en mängd faktorer som berör landskapet; natur, kustområden, vitalisering av samhällen, demografi, etc. LANDMAP innehåller alltså många landskapsobservationer men är dock inte ett landskapsobservatorium i innebörden att vara en samarbetsnod för olika intressenter (inklusive medborgare) och beslutsnivåer.

De Nordiska länderna

I Sverige, Danmark, Norge samt Island används sedan ett decennium LCA som underlag inom landskapsanalys (Sarlöv Herlin, 2018). I vissa regioner i Danmark t.ex. på Langeland, har detta i ett samarbete mellan Langelands kommun och Naturstyrelsen utvecklats ytterligare till framställandet av en s.k. landskapsatlas, som ett redskap att utveckla landskapskaraktäriseringen och förmedla landskapets värden och historiska utveckling ur ett helhetsperspektiv, för både de boende och till exempel för att öka attraktiviteten för turismen. Man vill i landskapsatlasen från Langeland förmedla landskapets kvaliteter på ett förenklat sätt och skapa fokus på det som utmärker ön. En sådan landskapsatlas med syfte att förmedla landskapet vara ett inslag i ett landskapsobservatoriums verksamhet (Langeland kommune, 2013).

Mellan de nordiska länderna varierar graden av standardisering (från statlig nivå) i genomförandet av landskapskaraktärsanalyser. I Norge och Danmark finns mer generella, och anpassade metoder framtagna. I Sverige har inget övergripande organ haft ansvaret för att sätta igång landskapskaraktärsbeskrivningar, utan olika initiativ för landskapskaraktärisering har dykt upp från olika instanser; kommuner, län, regioner efter att behov har uppstått, men utan samordning (Nord, med flera 2012). Den modifierade LCA metoden Integrerad Landskaps Karaktärs Analys (ILKA) börjar nu lanseras av Trafikverket som en metod med förutsättningar att bli mer känd och använd (Sarlöv Herlin med flera, 2018).

Landskapsobservatorium Skåne bildades initialt som ett partnerskap och samarbete mellan regionala och kommunala myndigheter, medlemsorganisationer och universitet och syftade då till att observera och ta del av landskapet från Skånes geografiska perspektiv. Det skånska landskapsobservatoriet har inledningsvis arbetat genom att samla kunskap och expertis om landskapsutveckling och med att kommunicera detta framför allt genom artiklar. I sitt inledande skede har observatoriet arbetat för en hållbar (social, ekonomisk och miljömässig) användning och utveckling av landskapsresurser genom;

- Att skapa en bättre dialog mellan landskapsintressenter och öka medvetenheten om sammanhanget och konsekvenserna;
- stärka förutsättningarna för en mer medveten landskapsplanering,
- Utveckla begreppet landskap som en vy till landskapet som ett system,
- Utveckla en dialog om förhållandet mellan landsbygden och städerna,
- Att stärka landsbygden och det urbana landskapets betydelse för planeringen av markanvändning,
- Stärka och öka medvetenheten om landskapet och de processer som driver landskapets utveckling.

Idag pågår arbete vid SLU i Alnarp med att undersöka hur det Skånska landskapsobservatoriet kan utvecklas från en webbaserad verksamhet till ett mer allomfattande landskapsobservatorium.

Landskapsobservatorium Västra Götaland är även det ett initiativ under pågående uppbyggnad som avser vara en samverkansplattform med många aktörer för att stärka landskapets roll i

samhällsutvecklingen. Tanken är att kunna fungera som ett komplement och stöd för olika sektorer i arbetet med regional utveckling, genom att utgå ifrån frågor som rör landskapet. Kopplingarna mellan stad och land samt vattenförvaltning nämns som exempel. Kultur beskrivs ha en viktig roll i en vidare betydelse med natur- och kulturarv. Landskapsobservatoriet är tänkt att vara ett samordnande forum för landskapsfrågor med många intressenter inblandade.

Det skall bland annat bidra till:

- Att öka kapaciteteten för att möta utmaningar kring klimatförändringar.
- Att minska risken för stuprörsplanering och säkerställa att viktiga frågor kring landskapet verkligen hanteras och samordnas.
- Att hantera frågor och samordning kring fysisk planering.
- Att stärka medborgares möjlighet att delta aktivt i värdering och förvaltning av landskapet.
- Att öka samverkan kring landskapsfrågor och stärka utbytet med forskning och utbildning.
- Att fungera som ett kunskapscenter för nationellt och internationellt utbyte.

Ansvar för att starta upp Landskapsobservatorium Västra Götaland och få igång driften ligger under 2019 och 2020 hos Västarvet, Göteborgs universitet och Mariestads kommun (Västarvet, 2018).

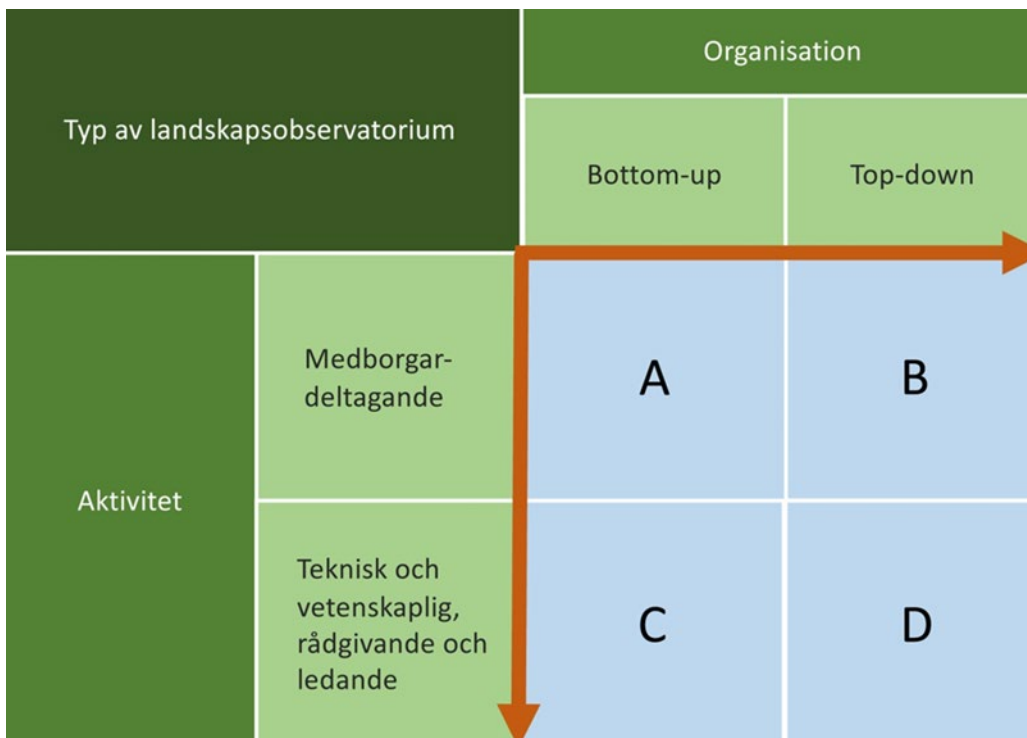

Diagram 1. Modell för olika typer av europeiska landskapsobservatorier enligt Cassatella, 2017.

Gräsrotsinitierade eller toppstyrda landskapsobservatorier?

Som framgår av ovanstående modell för olika typer av landskapsobservatorier så kan man urskilja fyra huvudtyper med avseende på organisation och aktivitet. Exempel på bottom up (gräsrotsinitierade) initiativ som kombineras med medborgardeltagande är de italienska lokala landskapsobservatorierna, t.ex. de i Piemonte (enligt Cassatella och Larcher, 2017). Exempel på top-down (ovanifrån) initierade initiativ som kombineras med medborgardeltagande är landskapsobservatoriet i Katalonien, Observatori del Paysatge, (enligt Cassatella och Larcher, 2017). Några exempel på bottom up initiativ som kombineras med att vara tekniska, samt vetenskapliga, rådgivande och ledande tas inte upp av Cassatella och Larcher (2017). I

fortsättningen behandlas därför bara A, B. och D. Smartphones ger goda möjligheter för internetbaserade initiativ, t.ex. genom sociala medier. Idag ser man ofta facebookgrupper som samlar in foton från ett specifikt område. En skola eller organisation kan ge som uppgift att låta skolelever eller olika grupper kartera sina favoritlandskap med hjälp av fotografering och användning av internet etc. Det vetenskapliga och ledande i dessa exempel är kanske inte alltid framstående, (författarnas kommentarer). Exempel på top-down (ovanifrån) initierade initiativ som kombineras med vara tekniska och vetenskapliga, rådgivande och ledande. Även inom denna kategori nämns landskapsobservatoriet i Katalonien, Observatori del Paysatge. Här ingår också de regionala italienska observatorierna (Cassatella, 2017). Också de franska exemplen Atlas du paysage faller inom denna kategori, menar vi.

Bottom up initiativ som kombineras med medborgardeltagande. De lokala landskapsobservatorierna i Piemonteregionen.

I Piemonte-regionen visar uppkomsten av ny regional lagstiftning för landskapet, tillsammans med verktyg och åtgärder för territoriell planering och landskapsplanering, på ett ökat intresse och engagemang för att förbättra landskapskulturvetenskapen (Cassatella och Larcher 2017). I Piemonteregionen finns inget landskapsobservatorium på regional nivå, däremot flera nya lokala landskapsobservatorier. De kan beskrivas som självständiga föreningar som uppkommit med ett bottom up- tillvägagångssätt. Några av dessa observatorier anslöt sig officiellt 2009 till nätverket Piemonte Landscape Observatories, det första nätverket i Italien för att samordna och starta upp åtgärder på lokal nivå för att uppnå gemensamma mål och främja framväxten av nya lokala landskapsobservatorier.

Finansiering.

Lokala landskapsobservatorier i Piemonte beskrivs som spridda gräsrotsinitiativ, bestående av ideella krafter. Nätverket består idag av ett tiotal lokala LO, varav flertalet leds av personer på akademiska poster. Ett flertal av de aktiva tycks också (efter egen observation i samband med studieresa 2012) vara pensionerade män med förflutet från ledande positioner i näringslivet, eller arkitekter med passion för kultur och estetik. Finansiering kan ske med en kombination av olika källor, t.ex. från olika stiftelser med filantropiska motiv, som bankstiftelser, kombinerat med regionala utvecklingsmedel. I andra länder, som i Sverige under tiden då skånska landskapsobservatoriet hade kontinuerlig finansiering och verksamhet, skedde detta med hjälp av landsbygdspolitiska utvecklingsmedel från EU.

Syfte.

Regionen menar att de lokala landskapsobservatorierna utgör en viktig resurs som ska beaktas under samråds- och planeringsprocesserna. De är av stort värde för kontakter mellan det civila samhället och den offentliga förvaltningen och de agerar i lokalområdena, främst genom att genomföra åtgärder för medvetenhet, deltagande, dokumentation och analys. Studien av Casatella och Larcher (2017) visade på nyttan av arbete i lokal skala; tack vare kontakten med lokalsamhällen och man kan få en djupkunskap om det lokala landskapet. Detta är av stort värde för de lokala samråds- och planeringsprocesserna.

Datainsamling

De lokala landskapsobservatorierna agerar själva och beskrivs som länkar mellan det civila samhället och den offentliga förvaltningen. Några av dem har från 2009 gått samman i ett regionalt nätverk Osservatori Paesaggi di Piemonte. Däremot finns ingen samordning av initiativen från regionalt håll. De lokala landskapsobservatorierna verkar huvudsakligen genom sin kunskap om lokalsamhället och dess territorium, vilket kan förstås som att man dels arbetar praktiskt på ideell basis, med landskapsobservationer, men också med upplysning och lobbying.

Bidrag till de lokala landskapsobservatorierna presenteras exempelvis som delar av en landskapsatlas med dokumenterande foton av exempelvis byggnader och odlingslandskap av namngivna fotografer. Möten för inflytande anordnas också med olika mål i de lokala landskapsobservatorierna i Piemonte, t ex för återöppning av en lokal järnvägssträcka. Hälsoaspekter kopplade till hållbarhet framskymtar i flera lokala sentida projekt, exempelvis ett crowdfunding projekt för inköp av träd till ett historiskt intressant sjukhusområde som ska omgestaltas till "Hälsopark".

Metodens ändamålsenlighet.

Det går inte att finna någon övergripande information om metoder, deras användning eller utvärdering att tillgå rörande de lokala initiativen, men de lokala LO erbjuder en mycket rik flora av exempel på syften och metoder på det lokala planet. Det framgår också av nätverkets möteshandlingar från de senaste åren att arbete pågår för att hitta gemensamma angreppssätt och någon sorts "standardisering" av de olika lokala initiativen.

Top-down initierade initiativ som kombineras med medborgardeltagande; landskapsobservatoriet i Katalonien.

Initiativ och finansiering.

Det katalanska landskapsobservatoriet i Katalonien (Observatori del Paysatge) är ett rådgivande organ till Katalonien om landskapet. Det bildades för att svara till behovet av att studera landskapet, ta fram förslag och medvetandegöra det katalanska samhället om behovet av bättre skydd, förvaltning och planering av landskapet inom ramen för hållbar utveckling. Landskapsobservatoriet är organiserat som en intressentgrupp och ingår i lagen om skydd, förvaltning och planering av landskapet i Katalonien. Den bildades juridiskt den 30 november 2004 och har en officiell konstitution som tydligt beskriver hur det skall vara organiserat. Styrelsen leder och har en bred sam-sättning med myndigheter, universitet och yrkesorganisationer. Ordförande i styrelsen är en representant från Kataloniens regering inom ministeriet för mark och hållbarhet. En verkställande kommitté är det stadigvarande administrationsorganet, som ansvarar för förvaltningen, och till vilket styrelsen kan delegera lämpliga uppgifter. Konstitutionen fastställer att den verkställande kommittén har högst sex ledamöter och har som ordförande en generaldirektör för rumslig planering och stadsplanering. Därefter finns en Director (Pere Sala) och en teknisk och administrativ utförandegrupp om sammanlagt sex personer. Landskapsobservatoriet är baserat i ett decentraliserat huvudkontor i den katalanska staden Olot, där man också upprätthåller arkiv och ett fysiskt landskapsbibliotek, med tillgänglighet för allmänheten. En mindre bas finns också i Barcelona.

Ett rådgivande organ (Advisory council) till landskapsobservatoriet består av olika institutioner och individer med bred koppling till landskapsrelaterade frågor. Finansiering sker huvudsakligen genom regionala utvecklingsmedel, genom insatser "in kind" från berörda medverkande institutioner, samt i vissa fall genom utförda uppdrag.

Syftet

Det främsta syftet med landskapsobservatoriet i Katalonien är att öka den allmänna kunskapen om det katalanska landskapet och att stödja implementeringen av den europeiska landskapskonventionen. Landskapsobservatoriet är en mötesplats mellan Kataloniens ledning, lokala myndigheter, universitet, yrkesgrupper och det katalanska samhället i allmänhet, i allt som gäller landskapets förvaltning och bevarande. Observatoriet är också ett rådgivande organ för Katalonien och det katalanska samhällets om landskapsaspekter. Det skall underlätta studier av landskapet, förbereda förslag och medvetandegöra det katalanska samhället om behovet av bättre skydd, förvaltning och planering av det katalanska landskapet, inom ramen för hållbar utveckling. Landskapsobservatoriet strävar därför efter att utgöra ett centrum för studier och övervakning av landskapsutvecklingen i Katalonien. Det skall också utgöra en referenspunkt för vetenskaplig och teknisk forskning i landskapsfrågor.

Uppgifterna som utförs vid det Katalanska landskapsobservatoriet omfattar exempelvis:

- Landskapskataloger (Landscape catalogues): landskapskaraktärsanalyser, landskapskvalitetsmål samt riktlinjer för bevarande och skötsel.
- Tillhandahålla verktyg och underlag för lokal förvaltning, dokumentation och rådgivning kopplat till landskapsplanering, framtagande av kartunderlag etc.
- Genomföra kulturmiljöinventering (som t.ex. Wikipedra, dvs. en av medborgarna utförd kartering och web-databas av traditionella stenmurar och stenbyggnader via mobilapplikationer och historiska landskapskaraktärsanalyser (HLC).
- Att initiera undervisning om landskap, som t.ex. framtagande av didaktiskt material för grundskolan.
- Ordna seminarier och workshops, som dokumenteras och publiceras på observatoriets hemsida.
- Dessutom ansvarar man för flera egna publikationer, nyhetsblad, samarbete med media, årspublikationer, bibliografiska kataloger, tidningsarkiv, evenemangskalendarium liksom information kring internationella, landskapsrelaterade projekt etc.

Datainsamling

Datainsamling inom det katalanska landskapsobservatoriet sker på olika nivåer och med olika metoder. Dels av den egna tekniska och administrativa utförandegruppen om 6 personer vid huvudkontoret i Olot. Dels medverkar universiteten; akademisk personal; doktorander och studenter som arbetar med de mycket omfattande landskapskatalogerna. Initiativ som

databasen Wikipedra om stenmurar och stenbyggnader i kulturlandskapet bygger på allmänhetens engagemang för att göra landskapsobservationer och mata in information

Metodens ändamålsenlighet

Ändamålsenligheten utvärderas genom kraven på återkoppling i organisationen. Det upprättas varje år sedan 2006 en sammanställning "Årsrapport från landskapsobservatoriet"; ett dokument som behöver godkännas varje år av styrelsen och det rådgivande organet. Detta dokumentär dock endast tillgänglig på katalanska.

Top-down initierade initiativ som kombineras med vara tekniska och vetenskapliga, rådgivande och ledande - Italienska regionala landskapsobservatorier samt Atlas du Paysage i Frankrike

Initiativ och finansiering

De Italienska regionala landskapsobservatorierna har kommit till som ett resultat av särskild nationell lagstiftning; mer specifikt Code for Cultural Heritage under Ministry of Culture and Law for the Government of the Territory. De har också sin bakgrund i att jordbruksministeriet ser nya behov för uppföljning av landskapspolitiken samt att det har skapats ett nationellt register för "historiska landskap och traditionella rurala verksamheter". Detta har sammantaget lett fram till etableringen av National Observatory of Rural Landscape i Italien (Agnoletti, 2017). Bildandet och finansieringen sker på regional nivå (Agnoletti, muntlig kommunikation 2018).

I Frankrike, som exempel på ett av de länder där man använt sig av ett nationellt initiativ, initierades pro-grammet Atlas du Paysage (landskapsatlas) av Miljö-departementet, och genomfördes som en decentraliserad process av tolv regionala myndigheter DREAL (Régionales de l'environnement de l'aménagement et du logement) och de regionala myndigheterna DDTM (Directions départementales des territoires et de la mer). Beslutet att påbörja en landskapsatlas fattades på departementsnivå, men genom samarbete och ekonomiskt stöd från de decentraliserade regionala myndigheterna och de territoriella organen Conseil Régional och Conseil Général du Département (Le Dû-Blayo, 2018). Dessa ingår i en gemensam kommitté som övervakar genomförandet av Atlas du Paysage, Eftersom departementen är fria att bestämma när de ska investera i Atlas du Paysage, och ministeriet bara kan finansiera ett fåtal varje år, är framstegen på nationell nivå långsamma. Vissa franska landskapsatlasar har redan blivit reviderade (något som rekommenderas vart tionde år), medan andra inte lanseras än. Det finns dock också fördelar med en sådan decentralisering, som ger en mångfald av olika innovativa metoder, resultat och spridningsformat (Le Dû-Blayo, 2018).

Syften

Ett exempel på regional nivå är det italienska "the Regional Landscape Observatory of Tuscany" (efter Agnoletti, 2017). För detta beskrivs en lång rad av syften, som att;

1. Utarbeta strategier och åtgärder för planering, skydd och restaurering av landsbygdslandskapet
2. Hantera det nationella registret över historiska landskap och traditionella jordbruksmetoder
3. Övervaka effekterna av landsbygdspolitiken samt ekonomiska, miljömässiga och sociala processer gällande landskapet
4. Definition av landskapsmålskvaliteter
5. Bedriva utbildning

För detta krävs också att "Regional Landscape Observatory of Tuscany" upprätthåller relationer med regionala myndigheter, tar fram riktlinjer och principer för bevarande och värdering av landskapet, kan utbyta information; ta hand om integrationen av landsbygdspolitik och planering, samt kunna sätta igång forskningsaktiviteter.

Till detta kommer många andra slags uppgifter som att gynna internationella relationer; övervaka tillämpningen av landskapsplaner och att uppdatera kunskapsläget; övervaka integrationen av landskapet i regional politik, utvärdera projekt som potentiellt påverkar landskapen; att samla dokumentation om det toskanska landskapet och dess historia, förvalta landskapspriset och organisera konferenser (Agnoletti, 2017).

De franska Atlas du Paysage har som syfte att definiera och kartlägga olika landskapsområden, så kallade unités de paysage, över en yta som motsvarar utbredningen av ett administrativt Departement. Uppgiften för Atlas du Paysage är att observera och registrera landskapet, ta fram fotografier och ritningar av landskapsstrukturer, samt att beskriva landskapets karaktär och de egenskaper som ger olika upplevelser.

Datainsamling och observationer

Manga insatser i det Toskanska regionala landskapsobservatoriet kräver huvudsakligen politiska beslut och skrivna dokument. För praktiskt insamlingsarbete sker samordning med regionala myndigheter som är ansvariga för olika politikområden. Det finns lite ekonomiska resurser inom observatoriet till att utföra datainsamling på egen hand. Utöver detta sker övervakningen av markansvändningsförändringar genom att det regionala kontoret samlar data löpande (Agnoletti, personlig kommunikation, 2018). Det Toskanska regionala landskapsobservatoriet bestämmer löpande hur insamlingen av data och observationer skall vara utformad och praktiskt organiserad, med olika arbetsgrupper som är tilldelade olika arbetsuppgifter (Agnoletti, personlig kommunikation, 2018).

I Frankrike upphandlas olika privata landskapsarkitekturkontor via anbudsförfarande för att utföra Atlas du Paysage. Samtidigt som hela projektet drivs under en gemensam övergripande målsättning och metod, implementeras det genom specifika, lokala rekommendationer som leds av lokala aktörer och utförs av olika konsulter med sina egna inriktningar, yrkeskunskaper och tekniskt stöd (Le Dû-Blayo, 2018). I ett dokument från 1994 som innehåller atlasmetodikerna skulle utexaminerade landskapsarkitekter övervaka utarbetandet av en Atlas du Paysage. De flesta genomför arbetet med hjälp av tvärvetenskapliga experter (geografer, ekologer, designers, fotografer), men det är framför allt landskapsarkitekter som har inflytande på metoder och innehåll. Arkeologer och historiker ingår dock sällan i arbetsgrupperna (möjligen på grund av starka skrämmässiga yrkestraditioner i Frankrike?) och nästan alla Atlas-projekt utförs inom den privata sektorn (Le Dû-Blayo, 2018).

Sedan 1994 då Atlas du Paysage började utarbetas i Frankrike, har innehållet och formatet på den franska atlasen förändrats, men huvudprinciperna finns kvar. 66 atlaser har slutförts och den senaste versionen av Atlas-metoden (tillgänglig på engelska på hemsidan) innehåller en användbar tabell med 50 Atlaser, med webbadresser (Raymond med flera 2015 i Le Dû-Blayo, 2018). Dessa landskapsenheter definieras som unika områden med liknande landskapskaraktärer. De definieras och beskrivs i en skala av 1/25 000, men kartläggs för hela departementet i skalan 1/100 000 (Le Dû-Blayo, 2018). En enhets storlek varierar till stor grad beroende på landskapets karaktär och heterogenitet. Varje enhet har en unik identitet och ges en särskild benämning, ofta relaterad till lokala platsnamn och de topografiska formerna. De flesta av atlaserna börjar med en allmän beskrivning av landskapen i avdelningen (topografi, geologi, bebyggelse, förutsättningar för jordbruk, naturliga och kulturella särdrag) och sedan föreslås en indelning i landskapsenheter. De tidiga landskapsatlaserna saknade ofta urbana landskap, som inte alltid betraktades som riktiga landskapsenheter, men beskrivningen av stadslandskap har förbättrats i de senaste landskapsatlaserna. (Le Dû-Blayo, 2018). Fältarbete kompletteras med hjälp av lättillgängliga dokument: geologiska kartor och markanvändningskartor, målningar och vykort för landskapets sociala representationer. Intervjuer av lokala aktörer (experter, tjänstemän, personer med ansvar för skyddade områden) genomförs för att belysa de viktigaste landskapsfrågorna. I slutet av processen beskrivs landskapskaraktärer i landskapsplanen, detaljerad för varje landskapsenhet och illustrerad med bilder, blockdiagram, topografiska profiler och ritningar. (Le Dû-Blayo, 2018). I motsats till landskapskonventionens målsättning om medverkan från de som bor och använder landskapet så utförs analys av landskapsvärden framför allt av experter. Den franska metoden Atlas du Paysage bygger sällan på fjärranalysdata eller liknande metoder (Le Dû-Blayo, 2018).

Metodernas ändamålsenlighet

Vid det Toskanska landskapsobservatoriet sker en kontroll av tillämpningen av den regionala landskapsplanen på kommunal nivå, eftersom de kommunala planerna måste följa de regionala. Detta sker med hjälp av fjärranalys i den regionala skalan samt genom nedslag i utvalda landskapsenheter jämt distribuerade över planen (Agnoletti, personlig kommunikation, 2017). Uppgifter från Atlas du paysage om detta saknas för närvarande.

Jämförelser mellan det katalanska landskapsobservatoriet och situationen i Sverige

Det katalanska landskapsobservatoriet har beskrivits mest ingående här, eftersom det är det mest utarbetade i Europa. Det är också det mest tillgängliga, eftersom det presenterar sig på engelska och har ett stort Europeiskt nätverk, vilket är anledningen att författarna har besökt observatoriet i Olot under maj månad 2018. Syftet var att studera bredden av verksamheter och att jämföra mot en svensk landskapskontext. Uppdraget som det Katalanska observatoriet genomför kan till en del motsvaras av uppgifter som ligger under andra myndigheter i Sverige. Ett svenskt observatorium skulle i vissa avseenden kunna genomföra liknande uppgifter som det katalanska, medan det i andra fall kan handla om att utveckla en plattform för samordning av olika myndigheters (regionala) redan pågående landskapsanknutna uppdrag. Den övervägande delen av informationen nedan har hämtats från det katalanska observatoriets hemsida. Det katalanska landskapsobservatoriet är framför allt ett rådgivande organ inom den regionala regeringen med allmänt ansvar för regionala landskapsfrågor. Tillskapandet av ett landskapsobservatorium grundade sig i att man hade identifierat ett behov av att bättre studera och förstå landskapet och olika förändringsprocesser ur ett helhetsperspektiv, för att kunna diskutera behovet av t.ex. skydd och förvaltning, liksom få ett kunskapsunderlag för att vägleda olika planeringsprojekt i regionen.

Man kan i vissa avseenden jämföra det katalanska observatoriet med vissa ansvarsområden för de svenska länsstyrelserna, som utgör statens förlängda arm i planeringsfrågor och både har till uppgift att tillhandahålla planeringsunderlag, t.ex. i form av riksintressanta natur- och kulturmiljöer, men också granska kommunala planer och se att dessa tar nödvändig miljöhänsyn. Även gentemot regionala myndigheter, som t.ex. Region Skåne, finns det partiella överlappningar genom att Region Skåne ansvarar för att ta fram olika tematiska planeringsunderlag, grönstrukturplaner, regionala planeringsstrategier mm.

Andra viktiga uppgifter rör rådgivning kring implementeringen av ELC, (vilket i Sverige genomförs framför allt av Riksantikvarieämbetet; RÅÄ) och att man eftersträvar att bli ett centralt referensorgan gällande forskning kring landskap, landskaphistoria och landskapsförändringar, där uppgifterna kanske snarare överlappar olika uppdrag inom svenska universitet och universitetsbibliotek.

Det skånska initiativet till Landskapsobservatorium startades 2011 av Länsstyrelsen i Skåne (landsbygds-utvecklingsprojekt), där man sedan satte ihop en styrgrupp bestående av SLU, Region Skåne, Kom-munförbundet Skåne, LRF och representanter från några kommunala planeringsavdelningar. Syftet var initialt att studera tätortsutglesning och relaterade förändringar i jordbrukslandskapet. I den utökade diskussionen kring utvecklingen av Skånes landskapsobservatorium identifierades ett behov av att inkludera t.ex. representanter från kulturmiljöorganisationer, hembygdsföreningar etc., vilket tillsammans visar på en tydlig idémessig överlappning mellan Skånes och Kataloniens landskapsobservatorier. I båda fallen hade ELC pekat på behovet av införandet av landskapsobservatorier för att studera landskapsförändringar och samordna landskapsaktiviteter av många olika slag, mot bakgrund av exempelvis ökad urbanisering, befolkningstillväxt, försörjningsbehov och klimatförändringar. Det som tydligt skiljer är de konkreta aktiviteter som genomförts, där det skånska observatoriet (projektfinansierat under en begränsad tid) haft en mycket begränsad omfattning som ett webbaserat diskussionsforum, medan det regionalt finansierade, katalanska observatoriet har en omfattande lista av aktiviteter.

Svenska initiativ som påminner om landskapsobservatorier kan återfinnas på lite olika håll, som t.ex. arbetet inom biosfärsområden, utveckling av regionala landskapskaraktärsanalyser eller Trafikverkets utveckling av den s.k. ILKA metoden (Integrerad Landskaps Karaktärs Analys). Andra uppgifter, förutom ovan nämnda myndigheter, liknar uppdrag som t.ex. universitetsbibliotek och kommunikationsavdelningar (tredje uppgiften) har vid svenska universitet. Enstaka, lokala, HLC har också genomförts i Sverige (Sarlöv Herlin med flera, 2018). Det katalanska landskapsobservatoriet fungerar i princip som en plattform för regionala landskapsfrågor, i vid bemärkelse, som i vissa fall kan motsvaras av uppgifter som ligger på olika myndigheter och lokala intresseföreningar i Sverige. Skillnaden är att man i Katalonien har systematiserat och organiserat frågor relaterade till natur- och kulturmiljölandskap,

landskapsförändringar och landskapsplanering till ett centralt organ, medan vi i Sverige bedriver detta arbete på ett mer uppdelat sätt. I Katalonien vet myndigheter, press, lokalbefolkning mm vart man ska vända sig för att få relevant landskapsinformation, medan vi i Sverige inte dokumenterar beslutsunderlag som gäller landskapet på så samordnat sätt.

Avslutande tankar och slutsatser

De Landskapsobservatorier (centra eller institut) som idag finns i Europa på olika nivåer (lokalt, regionalt, nationellt och internationellt) har tillkommit på en rad olika sätt; från att ha initierats genom nationell lagstiftning till att vara resultatet av gräsrotsinitiativ från lokala intressegrupper. Generellt i de Europeiska exemplen kan det finnas många olika initiativtagare respektive utförare inom olika slags landskapsobservatorier. Det kan röra sig om NGO's eller andra intresseföreningar, myndigheter, en kombination mellan offentliga och privata intressentgrupper, universitet och forskningscentrum, eller andra. Då landskapet, enligt landskapskonventionens definition, berörs en spännvidd frågor från natur- till kultur- och sociala värden; har kulturmiljöfrågorna och tillämpningen inom kulturarvsområdet en självklar och central del av landskapsobservatoriernas ansvarsområden, i samverkan med de andra aktörerna.

Likasa är landskapet, enligt landskapskonventionens innehåll ett forum i sig för hållbar utveckling. På frågan om social hållbarhet är det korta svaret att landskapsmedvetande och tvärssektoriell landskapspolitik i sig, enligt ELC's anda, per automatik oftast gynnar även socialt hållbar utveckling. Professor Paul Selman beskriver socialt hållbar utveckling med syfte på landskapet; att allmänhetens uppfattningar kan bli hörda i beslutsfattande (som gäller landskapet) genom olika metoder för brukardeltagande, med beaktande av olika kulturella och sociala grupper. Landskapet är i sig en plats för lärande, en plats där medvetenhet och engagemang kan skapas om en hållbar utveckling, för barns utveckling och socialt lärande, samt integration (Selman, 2008). Kulturarvsbegreppet (heritage) anses i europeisk kulturarvsdiskurs sätt vara mycket nära besläktat, om inte synonymt med landskapsbegreppet (landscape) (se t.ex. Fairclough och Grau Möller, 2008; eller Cherscape, 2017). Innehållet i ELC (och också den s.k. Faro-konventionen) befinner sig idémässigt mycket nära besläktat med arbetet med de svenska kulturmiljömålen; t.ex. att kulturmiljöer (eller landskap) skall kunna användas och utvecklas i ett hållbart samhälle, där människors delaktighet i kulturmiljöarbetet (eller landskapet) med möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön (eller landskapet) kan uppmuntras, att kulturmiljön (eller landskapet) kan vara en källa till kunskap, bildning och upplevelser, eller en helhetssyn på förvaltningen av kulturmiljön eller landskapet uppmuntras. I denna jämförelse är det tydligt att Landskapsobservatorier kan ha en viktig funktion för uppfyllandet också såväl kulturmiljömålen som landskapskonventionens grundtankar.

Några övergripande slutsatser är;

- När vi skall använda oss av ordet landskapsobservatorium i Sverige bör vi utgå från hur det används i ELC sammanhang, helt enkelt därför att vi i Sverige har åtagit oss att följa denna konvention.
- Det underlättar för förståelsen om man skiljer på landskapsobservatorier och landskapsobservationer; det första bygger på tvärssektoriell och vertikal samverkan och medborgarinflytande inom ett avgränsat geografiskt område. Det andra handlar om kvantitativ och kvalitativ information och data, som med fördel kan hanteras inom det första.
- Europeisk samverkan som gäller landskapsåtgärder ingår i landskapskonventionens innehåll och bör planeras in vid upprättandet av nya landskapsobservatorier.
- Den stora komplexiteten och skillnaderna mellan olika länder och olika former av landskapsobservatorier avspeglar sig i tillgången till källmaterial. Att redovisa mätmetoders effektivitet ligger ofta inte i det primära intresset.
- Eftersom landskapsfrågor är så komplexa och bjuder in till en stor spännvidd av intresser underlättar det om någon form av nationellt initiativ kan vara aktivt och beskriva ramar och räckvidd för landskapsobservatorier (kanske liknande de i Finland respektive Nederländerna).

Maguellone Dejeans Pons, ELC's huvudsekreterare vid Europarådet, har beskrivit det sist nämnda som följer; "En organisation kan med fördel skapas för nationella, regionala och lokala

organ av rådgivande och vägledande natur för att ge bistånd till landskapsobservatorier, landskapsråd, landskapscentra och institut etc. Dessa organ skulle kunna bestå av företrädare för de administrativa myndigheterna, universitet och yrkesgrupper som berörs av landskapsfrågor, samt föreningar. Inom dess landskapsförvaltning, strukturer och tillvägagångssätt bör varje nation definiera kriterierna för allmänhetens deltagande och sätt som man kan organisera detta på. De offentliga myndigheterna bör ägna personresurser och ekonomiska resurser till landskapspolitik. Sådana resurser kan antingen vara specifikt öronmärkta eller komma från andra sektorer (till exempel miljö-, turism-, kulturområdet, etc.), kanske tillsammans med införandet av landskapshänsyn i ovannämnda sektors politik” (muntlig presentation Dejeans Pons, 2017).

I Sverige skulle de pågående pilotförsöken att etablera landskapsobservatorier i Skåne respektive Västra Götalandsregionen, starkt kunna uppmuntras av en form av ett nationellt stöd. Även närliggande initiativ som Biosfärsområden skulle kunna dra nytta av en plattform som kunde driva tvärsektoriella landskapsfrågor. Ett viktigt syfte skulle också kunna vara att kunna sprida kunskap om användning av metoder för landskapskaraktärsanalys. En första rekommendation är att återskapa en tvärsektoriell arbetsgrupp mellan olika aktörer, med landskapet och implementeringen av ELC i fokus. Det efterfrågas inte i första hand ett nationellt landskapsobservatorium, men ett nationellt stöd eller forum för att kunna utveckla regionala landskapsobservatorier i Sverige. Landskapsobservatorier behöver ha status och officiellt erkännande, och kan med svårighet byggas upp genom initiativ från alltför små aktörer.

Referenser

- Aalto University, 2018. [https://research.aalto.fi/en/activities/towards-a-landscape-observatory-of-finland \(c64822eb-3b63-4aea-8146-80357dc54a42\).html](https://research.aalto.fi/en/activities/towards-a-landscape-observatory-of-finland/c64822eb-3b63-4aea-8146-80357dc54a42).html) [Tillgänglig 2018-11-15]
- Agnoletti, M. 2017. Overview of Landscape Observatories in Europe based on the LOD Project. Experiences with the National Observatory of Rural Landscape and the Regional Landscape Observatory of Tuscany. Muntlig presentation vid International Conference on Landscape Observatories 9–10 February 2017, Amersfoort. http://www.landschapsobservatorium.nl/Uploaded_files/agnolettiamersfoort.42e9ca.pdf [Tillgänglig 20181115].
- Bolton, 2017. Monitoring landscape change – combining national and International Conference on Landscape Observatories Amersfoort 9/10th February 2017 Monitoring landscape change – combining national and local evidence through people engagement. Muntlig presentation vid International Conference on Landscape Observatories Amersfoort 9/10th February 2017. http://www.landschapsobservatorium.nl/Uploaded_files/chris-bolton.33e7c3.pdf [Tillgänglig 2018-11-15].
- Cassatella C., och Larcher, F. 2017. Overview of Landscape Observatories in Europe based on the LOD Project. Muntlig presentation vid International Conference on Landscape Observatories 9–10 February 2017, Amersfoort. http://www.landschapsobservatorium.nl/Uploaded_files/cassatella.b7eb5f.pdf [Tillgänglig 2018-11-15].
- Cheriscape, 2017. Key messages from CHeriScape. Cultural Solutions for Cultural Problems. <http://www.cheriscape.ugent.be/wp-content/uploads/2017/02/CHeriScape-Key-Messages-March-2017-a.pdf> [Tillgänglig 2018-11-15]
- Europarådet, 2000. European Landscape Convention, Florence, 20.x.2000, Council of Europe. Strasbourg.
- Europarådet, 2005. Council of Europe Framework Convention on the value of Cultural Heritage for Society, Faro. Council of Europe. Strasbourg.
- Europarådet, 2008. Recommendation CM/Rec (2008)3 of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention, Council of Europe, Strasbourg.
- Dejeant-Pons, M., 2017. The European Landscape Convention of the Council of Europe. Muntlig presentation vid International Conference on Landscape Observatories 9–10 February 2017, Amersfoort. http://www.landschapsobservatorium.nl/Uploaded_files/mdp-e-amersfoort-9-10-february-2017.b4f6a2.pdf [Tillgänglig 2018-11-15].
- Fairclough, G., och Grau Möller, P. 2008. Landscape as heritage: the management and protection of landscape in Europe, a summary by the COST A27 project "Landmarks. University of Berne, Institute of Geography, 2008 - 299 s.
- Fairclough, G., Sarlöv Herlin, I. och Swanwick C. (redaktörer) 2018. Routledge Handbook of Landscape Character Assessment: Current Approaches to Characterisation and Assessment, Routledge, London.
- Gambino, R., Cassatella, C., Devecchi, M., & Larcher, F. 2013. Landscape Observatories in Europe: from ELC Recommendations to Local Initiatives. I Seminar on Landscape Observatories in Europe from the ELC Recommendations to Local Initiatives, Florence (sid. 5-11).
- van Herwaarden, J-G., 2017. Development of a National Landscape Observatory in the Netherlands. International Conference on Landscape Observatories 9–10 February 2017, Amers-

foort. http://www.landschapsobservatorium.nl/Uploaded_files/gj-van-herwaarden.df00d7.pdf [Tillgänglig 2018-11-15].

Landscape, 2018. <https://www.wsl.ch/en/landscape.html> [Tillgänglig 2018-11-15].

Landmap; 2018. <http://www.naturalresources.wales/?lang=en>; [Tillgänglig 2018-11-15].

Langeland kommune, 2013.

http://www.langelandkommune.dk/Borger/Affald_Natur_Miljoe/Natur/Landskabsatlas [Tillgänglig 2018-11-15].

Le Dû-Blayo, L. 2018. Atlas du paysage: Landscape Atlases in France and Wallonia, in Fairclough, G., Sarlöv Herlin, I. and Swanwick C. (redaktörer.) (2018).

Landschapsobservatorium, 2018. <http://www.landschapsobservatorium.nl/engels/> [Tillgänglig 2018-11-15].

Nord, J. and Persson, B. och Sarlöv Herlin, I. 2012. Inventering av genomförda karaktärsanalyser. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet. Landskap trädgård jordbruk: rapportserie; 2012:3

Observatori del Paysatge, 2018. <http://catpaisatge.net/eng/index.php>

Oliveira, R.; Rodrigues M., och Granadas; C. Landscape Observatory of the Local Protected Area of the Serras do Socorro e Archeira, in Torres Vedras, Portugal. How can landscape management assessment make a difference? Muntlig presentation vid International Conference on Landscape Observatories 9 –10 February 2017, Amersfoort. http://www.landschapsobservatorium.nl/Uploaded_files/oliveira-et-aplplssabase2017final.37add4.pdf [Tillgänglig 2018-11-15].

Raymond, R. Yves Luginbuhl, Y., Jean-François Seguin, J-F., Quentin Cedelle, Q. and Hélène Grare, H. 2015. Les atlas de paysages, méthode pour l'identification, la caractérisation et la qualification des paysages. Paris: Ministère de l'Écologie, du Développement durable et de l'Énergie. Translated as: Landscape Atlases – A Method For Identifying, Characterising And Describing Landscapes. www.developpement-durable.gouv.fr/IMG/pdf/Atlas_de_paysages_2015-anglais_fichier_web_cle0a15b8.pdf.

Regeringskansliet, 2017. 10 myndigheter får i uppdrag att utarbeta strategier för kulturmiljöfrågor <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/kultur/mal-for-kultur/> <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2017/06/10-myndigheter-far-i-uppdrag-att-utarbeta-strategier-for-kulturmiljofragor/> [Tillgänglig 2017-06-10].

Sarlöv Herlin, I. 2012. Landskap för mångbruk. Erfarenheter från England. Formas Förlag. 272 sidor.

Sarlöv Herlin, I. 2016. Exploring the national contexts and cultural ideas that preceded the Landscape Character Assessment method in England. Landscape Research, Vol. 41, No 2, 175-185.

Sarlöv Herlin, I., Nord, J. and Matthias Qviström, M. 2018. Landscape Characterisation in Sweden: Landscape in the Planning System, in Fairclough, G., Sarlöv Herlin, I. and Swanwick C. (2018), (redaktörer) Routledge Handbook of Landscape Character Assessment: Current Approaches to Characterisation and Assessment, Routledge, London. 53-68.

Selman, P. 2008. What do we mean by sustainable landscape? Sustainability: Science, Practice & Policy 4(2):23–28.

Västarvet 2018, http://www.vastarvet.se/tjanster_och_projekt/aktuella-projekt/landschapsobservatorium-vastra-gotaland/ [Tillgänglig 2018-11-15].

Bilaga 1.

LAND	Landskapsobservatorium webbadress
Spanien Italien Frankrike Cypern Grekland	European Tank of Landscape Observatories (ETLO)
Spanien France Italien	Osservatorio Europeo del Paesaggio di Arco Latino http://www.osservatoriopaesaggio.eu/
Sverige Skåne	Landskapsobservatorium Skåne
Spanien Andalusien	Observatorio y Archivo de los Paisajes de Andalucía http://geofireg.ugr.es/oapa/
Spanien Katalonien	Observatori del Paisatge de Catalunya http://www.catpaisatge.net/eng/index.php
Spanien Kanarie-öarna	Observatorio del Paisaje de Canarias http://www.observatoriodelpaisajedecanarias.es/
Finland	Landscape Observatory of Finland http://www.landscapeobservatoryfinland.com/
Frankrike	Observatoire Photographique National du Paysage http://observatoiredespaysages.fr/
Frankrike Provence Alpes-Côte d'Azur	Observatoire photographique des paysages de l'Arbois http://www.paca.developpement-durable.gouv.fr/observatoire-photographique-r373.html
Frankrike Bretagne	Observatoire photographique du paysage en Bretagne http://www.bretagne-environnement.org/Media/Chiffres-cles/Les-observatoires-photographiques-du-paysage
Frankrike Morbihan	Observatoire photographique des paysages du Golfe du Morbihan http://www.parc-golfe-morbihan.bzh/observatoire-photographique-des-paysages/
Frankrike Hainaut Belgien Wallonie Picard	Observatoire photographique Transfrontalier des paysages, Parc naturel transfrontalier du Hainaut http://www.observatoire-paysages.pnth.eu/spip.php?page=sommaire
Frankrike Languedoc- Roussillon	Observatoire photographique des paysages du Parc naturel régional des Pyrénées catalanes http://www.parc-pyrenees-catalanes.fr/vivre/collectivites/gestion-des-espaces/observatoire-des-paysages
Frankrike Savoy	Observatoire photographique des paysages de Vanoise http://www.vanoise-parcnational.fr/fr/des-actions/gerer-et-protger-les-patrimoines/observatoire-photographique-des-paysages
Frankrike Île- de-France, Montreuil	Observatoire photographique du paysage de Montreuil http://www.montreuil.fr/environnement/etat-des-lieux-de-l'environnement/observatoire-photographique-du-paysage/

Frankrike Provence , Alpilles	Observatoire photographique des paysages du Parc naturel régional des Alpilles http://www.parc-alpilles.fr/site/haut/menu_principal/le_patrimoine_des_alpilles/patrimoine_paysager/l_observatoire_photographique_des_paysages
Frankrike Provence -Alpes- Côte d'Azur, Grand Site Sainte- Victoire	L'Observatoire photographique de la Montagne Sainte-Victoire http://www.grandsitesaintevictoire.com/Le-territoire/Les-paysages
Frankrike Belgien	Contract de Rivière Semois-Chiers http://www.semois-chiers.be/
Frankrike Central- massivet	Observatoire photographique des territoires du Massif Central http://www.optmc.fr/
Frankrike Wallone	Observatoire citoyen du paysage http://www.iewonline.be/-observatoire-citoyen-du-paysage-
Frankrike Brabant Wallon	Observatoire du paysage en Brabant Wallon http://www.paysagesdubrabantwallon.be/
G.B. Cornwall	Cornwall's Landscape https://www.cornwall.gov.uk/environment-and-planning/cornwalls-landscape/
Portugal	Landscape Observatory of the Local Protected Area of the Serras do Socorro e Archeira http://natural.pt/portal/en/AreaProtegida/Item/47
Nederlän derna	the Netherlands Landscape Observatory Landschappen NL http://www.landschapsobservatorium.nl/engels/
Schweiz	LABES (Landscape Observatory Switzerland) https://www.wsl.ch/en/landscape/landscape-development-and-monitoring/landscape-monitoring.html

1) Lista över landskapsobservatorier i Europa enligt LOD-inventering. (Cassatella och Larcher, 2017)

Region	Namn	Establishment law	Web site/e-post
Abruzzo	Osservatorio Regionale per la Qualità del Paesaggio	L.R.n 2,2003 (e s.m.l)	http://www.regione.abruzzo.it/osservatorioPaesaggio/index.asp enrico.ciccozzi@regione.abruzzo.it
Basilicata	Osservatorio Regionale del Paesaggio e del Territorio	Deliberazione di Giunta Regionale n. 1374, November 11, 2014	http://www.eposbasilicata.it/template.jsp?pagina=cmsContenuto&idContenuto=29 dg.ambiente.infrastrutture@regione.basilicata.it
Calabria	Osservatorio Regionale per il Paesaggio	L.U.R.n,19, 2002 (e s.m.i)	
Emilia Romagna	Osservatorio Regionale del Paesaggio	L.R.n. 23,30 November 2009	www.regione.emilia-romagna.it
Lombardia	Osservatorio Regionale per la Paesaggio	-	http://www.eupolis.regione.lombardia.it/cs/Satellite?c=Page&childpagename=Regione%2FMILayout&cid=1213559420855&p=1213559420855&pagename=RGNWrapper
Marche	Osservatorio Regionale del Paesaggio e del Territorio	-	
Puglia	Osservatorio del PPTR della Regione Puglia – Atlante delle segnalazioni	L.R.n 20/2009	https://www.paesaggiopuglia.it/osservatorio-del-paesaggio/osservatorio-del-paesaggio.html osservatorio.paesaggio@regione.puglia.it
Sardegna	Osservatorio della Pianificazione Urbanistica e Qualità del Paesaggio	L.R.n.8, November 25, 2004	www.regione.sardegna.it rasurbospsg@regione.sardegna.it
Sicilia	Osservatorio Regionale per la Qualità del Paesaggio	D.A.n,5820, May 8, 2002	- -

Toscana	Osservatori o Regionale del Paesaggio della Regione Toscana	L.R.n 1 January 03,2005	http://www.paesaggiotoscana.it/ ?p=osservatorio
Trentino Alto Adige – Provincia Autonoma di Trento	Osservatori o del paesaggio della Provincia Autonoma di Trento	2010 (Deliberazione Giunta Procinciale n, 3127 del 2010)	http://www.paesaggiotrentino.it/ giorgio.tecilla@provincia.tn.it
Umbria	Osservatori o Regionale per la Qualità del Paesaggio	Decreto del Presidente della Giunta REgionale n.90, November 22, 2011. Ai sensi della L.R.n. 13 June 2009	http://territorio.regione.umbria.it/ /Mediacenter/FE/CategoriaMedia .aspx?idc=321&explicit=SI
Veneto	Osservatori o Regionale per il Paesaggio	L.R.n 10, May 26,2011	http://www.regione.veneto.it/we b/ambiente-e- territorio/osservatori-locali osservatorio.paesaggio@regione. veneto.it

2) Översikt över regionala landskapsobservatorier i Italien.

List of existent local Landscape Observatories in Italy			
Region	Namn	År för etablering	Web site/e-post
Friuli Venezia	Osservatorio del Paesaggio per la Bassa Friulana	2014	http://ilfriuli.it/articolo/Viaggi/Come_imparar_e_a_osservare_il_paesaggio/11/126772
Liguria	Osservatorio del Paesaggio della Riviera del Fiori		
Liguria	Osservatorio del Paesaggio Transfrontaliero della Riviera Italo-Francese		
Liguria	Osservatorio del Paesaggio del Golfo Paradise e Tigullio	2010 (in rete dal 2014)	
Lombardia	Osservatorio del Paesaggio del Lago di Garda		
Lombardia	Osservatorio del Paesaggio del Oltrepo Mantovano	2009	http://paesaggioltrepo.it/info@paesaggioltrep.it
Lombardia	Osservatorio del Paesaggio di val Taleggio		info@ecomuseovaltaleggio.it
Piemonte	Osservatorio Biellese Beni cultural e Paesaggio	1994	http://osservatoriodelbiellese.it/info@osservatoriodelbiellese.it
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio Alessandrino	2005	- info@osservatorio.paesaggio.al@gmail.com
Piemonte	Osservatorio del paesaggio del Parchi del Po e della Collina Torinese	2004	Info.parcopotorinese@inrete.it
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio del Lago d'Orta	2014	
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio del Mongioie	2013	
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio di Langhe e Roero	2007	indo@odplangheroero.net
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio per il Monferrato casalese	2004	http://odpm.it/info@odpm.it
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio per il Monferrato e l'Astigiano	2003	http://www.osservatoriodelpaesaggio.org info@osservatoriodelpaesaggio.org
Piemonte	Osservatorio del Paesaggio per l'Anfiteatro morenico di Ivrea	2013	http://osservatoriopaesaggioami.it/ amipaesaggio@gmail.com
Puglia	SESA – Sistema ecomuseale del Salento	2006	http://www.ecomuseipuglia.net/home.php http://www.ecomuseipuglia.net/chiediEsperto.php

Sicilia	Osservatorio del Paesaggio Trapanese	2013	http://www.osservatoriopaesaggiotrapanese.blogspot.it/ osservatoriopaesaggiotrapanese@gmail.com
Toscana	Osservatorio Locale del Paesaggio Lucchese	In construction	http://architettilucca.it/news/tavola-rotunda-verso-la-costituzione-dellosservatorio-locale-del-paesaggop-lucchese paesaggio.lucchese@gmail.com
Veneto	Osservatorio delle Dolomiti	2012	
Veneto	Osservatorio locale del Paesaggio Graticolato Romano	2012	
Veneto	Osservatorio per il Paesaggio della Bonifica del Veneto Orientale	2012	http://www.vegal.it/html/ve_minisiti.php?idMs=4&idC=20 vegal@vegal.net
Veneto	Osservatorio Locale sperimentale del Paesaggio della Pianura Veronese	2012	https://paesaggiopianuraveronese.wordpress.com/ consorzio@bonificaveronese.it
Veneto	Osservatorio per il Paesaggio delle Colline del Alta Marca	2011	
Veneto	Osservatorio del Paesaggio del Medio Piave	2012	http://www.osservatorio.demo.bookingfor.com/ medio.piave.osservatorio@gmail.com
Veneto	Osservatorio del Paesaggio di Montello – Piave	2012	http://osservatoriomontellopiave.it/montellipiavepaesaggio@gmail.com
Veneto	Fondazione Benetton Studie e Ricerche	2007 (nelfambito del progetto di ricerca Luoghi di valore)	fbsr@fbsr.it
Veneto	Osservatorio del Paesaggio del Canale di Brenta	2011	http://www.osservatorio-canaledibrenta.it/info@osservatorio-canaledibrenta.it

3) Översikt av lokala landskapsobservatorier i Italien